

І. Б. Лапцёнак

ПРАБЛЕМЫ ПЕРАКЛАДЧЫЦКАГА ВЫБАРУ І СТРАТЭГІІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ МАСТАЦКАЙ ПРАСТОРЫ Ў ТВОРЧАСЦІ М. ГАРЭЦКАГА

У практыцы перакладу паняцце «перакладчыцкая стратэгія» звязана з функцыянальным прызначэннем і характарам ажыццяўлення перакладу. Яно выяўляе асэнсаваны кірунак і парадак дзеянняў пры ўзнаўленні мастацкага твора. Пытанні тэарэтыка-метадалагічных падыходаў да яго вызначэння і аналізу распрацаваны ў даследаваннях Д. Селесковіч, М. Ледэрэр, С. Баснет-Макгайр, Х. Крынгса, В. Камісарава, А. Швейцэра, І. Аляксеевай і інш. Так, Х. Крынгс пад стратэгіяй перакладу разумее «патэнцыйна ўсвядомленыя планы перакладчыка, накіраваныя на рашэнне канкрэтнай перакладчыцкай праблемы» [7, S. 18]. В. Камісараў вызначае стратэгію больш шырока – як «своеасаблівае перакладчыцкае мысленне, якое ляжыць у аснове дзеянняў перакладчыка» [3, с. 356]. А. Швейцэр разглядае выпрацоўку стратэгіі перакладу як складанне праграмы перакладчыцкіх дзеянняў і першапачатковы этап прыняцця перакладчыцкіх рашэнняў [5, с. 65].

Нягледзячы на рознасць канцэпцый, найважнейшы і першасны элемент, з якога пачынаецца выпрацоўка стратэгіі – выбар перакладчыкам твораў для ўзнаўлення. Для таго, каб зразумець, што з’яўлялася для аўтара перакладу найбольш істотным у выбары твора, неабходна прааналізаваць фактары, якія аказалі ўплыў на перакладчыцкі выбар.

М. Гарэцкі нам вядомы як перакладчык на беларускую мову твораў рускай літаратуры і стваральнік аўтаперакладаў. Кола яго літаратурных інтарэсаў даволі разнастайнае – па жанравай спецыфіцы, храналагічных межах і тэматыцы. У сувязі з гэтым выяўленне прычын перакладчыцкага выбару ў дачыненні да М. Гарэцкага з’яўляецца асабліва актуальным.

Перакладчыцкай дзейнасцю М. Гарэцкі займаўся ў большай ступені ў перыяд, які прыпаў на 20-я гг. XX ст. – час беларускага нацыянальнага адраджэння. Ён быў вельмі плённым у лёсе пісьменніка: створаны пераклады рамана А. Фадзеева «Разгром», апавяданняў М. Горкага «Зброднік», «Канавалаў», «Чалкаш», апавесцей Ю. Лібядзінскага «Камісары» і «Тыдзень» і інш. Такая пладавітая напружанасць яго працы арганічная для працэсу беларускага мастацкага перакладу 20–30-х гг. XX ст., на ніве якога ў той час працавалі Я. Купала, Я. Колас, П. Броўка, Ю. Гаўрук, П. Глебка, А. Гурло, А. Дудар, Я. Журба і інш. Канцэнтрацыя літаратурных сіл гэтага перыяду ў пэўнай ступені абвяргае пануючае меркаванне аб тым, што ў час росквіту нацыянальнага духу слабее цяга да чужога, а таксама да ўсяго, што непасрэдна не звязана з задачай выяўлення сваёй самабытнасці. У рэчаіснасці інтэнсіўнасць зваротаў беларускіх пісьменнікаў да багаццяў сусветнай

спадчыны, іх выдання і ўзнаўлення, сведчыць аб тым, што перыяд 20-х гг. XX ст. з'яўляўся ў гісторыі літаратуры даволі насычаным па акумуляцыі вопыту іншых літаратур.

У пэўнай ступені адметнасць часу і зацікаўленасць грамадства новай актуальнай тэматыкай паўплывалі на зварот М. Гарэцкага да перакладчыцкай дзейнасці ў цэлым і да спадчыны рускай літаратуры ў прыватнасці. Ён адзін з першых падключыўся да мастацкага перакладу прозы, якую пазней пачалі ўзнаўляць прадстаўнікі прафесійнага перакладу. Папулярныя ў грамадстве творы пра рэвалюцыю, грамадзянскую вайну і іншыя падзеі («Камісары» і «Тыдзень» Ю. Лібядзінскага, «Разгром» А. Фадзеева, «Канавалаў», «Чалкаш» і «Зброднік» М. Горкага) з'яўляліся, па сутнасці, культавымі творамі-бестселерамі часу, а іх аўтары адносіліся да ліку найбольш знакавых прадстаўнікоў савецкай літаратуры.

Аднак немалаважным быў і такі фактар, як выяўленае імкненне да творчай вучобы ў галіне мастацка-эстэтычнага нападнення твораў: «Сапраўды, у працэсе перакладу Гарэцкі атрымліваў багатую магчымасць не ў агульнай форме, а на ўзроўні асэнсавання сюжэтыкі, кампазіцыі, вобразнай сістэмы, сродкаў раскрыцця псіхалогіі герояў параўнаць сваю эстэтычную сістэму і сістэму пісьменніка іншай літаратуры, паглядзець на ўласную творчасць збоку, крытычна ацаніць асабістую практыку, унесці ў яе пэўныя карэктывы» [4, с. 406]. На думку М. Мушынскага, пісьменнік, беручыся за пераклад твораў Ю. Лібядзінскага і А. Фадзеева «ведаў, што аповесці і раманы напісаны ўдзельнікамі грамадзянскай вайны, і яму як аўтару “Сібірскіх абразкоў”, “Люстрадзёна”, таксама пабудаваных на асабістых назіраннях, на матэрыяле бягучага жыцця, было цікава паназіраць, як непасрэдна ўдзельнікі ўвасаблялі свае думкі, перажыванні ў мастацкім вобразе, як яны асэнсоўвалі канкрэтныя факты, з'явы і якой аказалася пабудова гэтых аповесцей і рамана. Прычым паназіраць не на чытацкім, а, як і ў выпадку з апавяданнямі Горкага, на прафесійным узроўні за трансфармацыяй разрозненых фактаў, жывой эмпірыкі ў мастацкую цэласнасць» [Там жа]. Пры гэтым аўтарскі стыль відавочна імпаанаваў перакладчыку і натхняў яго на ўласныя творчыя пошукі на ніве перакладу, што паўплывала на тое, што перакладчык «“пераўвасабляўся” не ў аўтара, а ў сааўтара, бо не мог цалкам адмовіцца ад сваіх творчых уласцівасцей і якасцей, што натуральна для празаіка з такім адметным мастацкім талентам, як у Максіма Гарэцкага» [6, с. 134]. У той жа час нельга сказаць, што творчая вучоба з'яўлялася дамінуючым фактарам падчас перакладчыцкага выбару: у адваротным выпадку на месцы перакладчыкаў, якіх ён перакладаў, былі б «імяны тых, у каго ён вучыўся, чый мастацкі вопыт паспяхова засвойваў, напрыклад, Л. Талстога, І. Буніна, А. Чэхава» [4, с. 405].

Да ліку твораў, на з'яўленне якіх паўплывалі грамадска-палітычныя падзеі, можна аднесці пераклад ленініяны. У 1928 г. М. Гарэцкі быў уключаны ў групу перакладчыкаў, створаную для падрыхтоўкі выдання беларускамоў-

нага Збору твораў У. І. Леніна ў 12 тамах (праект Інбелкульты). М. Гарэцкаму даручылі перакласці трэці том збору – з артыкуламі, у якіх ставіліся пытанні аб нацыянальным вызначэнні народа, жыцці вёскі і рэформах на зямлі. Выданне тома перакладаў М. Гарэцкага было падрыхтавана своечасова і стала пэўным узорам пераадолення цяжкасцей, з якімі сутыкалася перакладазнаўчая і тэрміналагічная навука пры стварэнні адпаведных выданняў. В. Кнорын у сваім водгуку, змешчаным у газеце «Правда», з нагоды выхаду ленінскага тома, падрыхтаванага М. Гарэцкім, адзначаў: «...издание настоящего тома является большим событием в культурно-политической жизни Белоруссии и заслуживает достаточного внимания не только белорусских работников, но и работников других национальных республик, где предприняты аналогичные работы» [2, с. 189]. Пэўны ўплыў на паспяховасць вынікаў аказала скрупулёзная праца М. Гарэцкага над мовай. Дадаткам да трэцяга тома стаў складзены пісьменнікам спецыяльны слоўнік.

Акрамя вырашэння бягучых патрэб грамадства і чытацкіх інтарэсаў М. Гарэцкі імкнуўся да ўзнаўлення і папулярызаванні твораў, якія з’яўляліся сапраўднымі здабыткамі сусветнай культуры. Да іх без сумневу можна аднесці «Слова аб палку Ігараве». Пераклад старажытнага помніка, выкананы М. Гарэцкім, быў змешчаны ў падрыхтаванай ім «Хрэстаматыі беларускай літаратуры. XI век – 1906 год» (1922). Пры ўзнаўленні перакладчык імкнуўся найперш да набліжэння па зместу і атмасферы да старажытнага арыгінала, стараўся зрабіць твор даступным і зразумелым чытачу. Дзеля гэтага ён «падаваў паралельна амаль даслоўны пераклад, рабіў у дужках і зносках тлумачэнні сэнсу. Калі тлумачэнні так званых “цёмных” месцаў здаваліся недастаткова абгрунтаванымі, непераканаўчымі, то перакладчык вольна перадаваў у дужках сваё разуменне іх сэнсу і рабіў пры гэтым купюры ў тэксе і перакладзе» [1, с. 95].

Асобнае месца ў творчасці М. Гарэцкага заняў пераклад аповесці А. Арсеньева «У нетрах Усурыйскага краю», створаны для задавальнення патрэбы ў займальных творах пазнавальнага характару. У беларускай літаратуры ў той час прыгодніцкі жанр яшчэ толькі пачаў сваё нараджэнне. Апісанне экзатычных краін, незвычайных вандровак, нябачанай прыроды – усё гэта не мела багатых айчынных літаратурных традыцый і таму з’яўлялася прадметам асаблівага попыту. Пісьменнік імкнуўся да пераўвасаблення на роднай мове твора адметнага жанру, вопыт асваення якога на той час у Беларусі адсутнічаў. Ён распачаў традыцыйно перакладу арсеньеўскай прозы на родную мову. Стыль перакладчыка М. Гарэцкага пры ўзнаўленні «У нетрах Усурыйскага краю» вызначаўся імкненнем да максімальнай дакладнасці, якая аднак не зусім стасавалася з «даслоўнасцю». Там, дзе існавала верагоднасць узнікнення штучнасці выразу, ненатуральнасці інтанацыі альбо з’яўлення нехарактэрных зваротаў, неарганічных у стыхці роднай мовы, М. Гарэцкі адмаўляўся ад паслоўнага ўзнаўлення, выкарыстоўваў замены, апісальны пераклад

і іншыя шляхі. Яго ўзнаўленне вылучаецца сярод існуючых (Р. Кутылоўскага, А. Ржэўскага) арыгінальнасцю «жывога» пераўвасаблення арыгінала. Пры перакладзе ў выключнай ступені праявілася майстэрства перакладчыка ў пошуку «свежых» адпаведнікаў, сродкаў народнай словатворчасці.

Такім чынам, пры выбары твораў М. Гарэцкім для ўзнаўлення пэўную ролю адыгралі і аб'ектыўныя, і суб'ектыўныя фактары. Важную ролю ў фарміраванні стратэгіі рэпрэзентацыі мастацкай прасторы адыгралі светаадчуванне і адметнасць поглядаў пісьменніка. Значны адбітак на яго перакладчыцкай творчасці пакінулі грамадска-палітычныя і гістарычныя асаблівасці часу. У пэўнай ступені знешнія абставіны аказалі ўплыў на «пасіўнасць» выбару твораў. Адпаведны перакладчыцкі выбар можна вызначыць як вынік праяўлення грамадзянскай і пісьменніцкай пазіцыі. Пісьменнік імкнуўся шляхам беларускамоўнага перасатварэння іншамоўных арыгіналаў узбагаціць літаратуру свайго народа, спрыяў увядзенню ў яе сістэму новых жанраў. Рацыянальны аспект – уключэнне здабыткаў іншага народа ў кантэкст айчынай культуры – з'яўляўся для яго не менш значным, чым імкненне як майстра слова да творчай вучобы.

ЛІТАРАТУРА

1. *Буйноўская, В.* «Слова пра паход Ігара» ў перакладзе Максіма Гарэцкага / В. Буйноўская // Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць : матэрыялы XVII Гарэцкіх чытанняў (Прысвячаюцца Году роднай зямлі), Мінск, 9 красавіка 2009 г. / адк. рэд. Р. Гарэцкі. – Мінск, 2009. – С. 81–85.

2. *Кенька, М.* Апошнія пераклады М. Гарэцкага / М. Кенька // Гарэцкія чытання : матэрыялы дакладаў і паведамленняў на Сёмых, Восьмых, Дзевятых, Дзесятых чытаннях / адк. рэд. Р. Гарэцкі. – Мінск, 2002. – С. 186–190.

3. *Комиссаров, В. Н.* Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.

4. *Мушынскі, М.* Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі : жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага / М. Мушынскі ; навук. рэд. А. М. Макарэвіч ; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – С. 402–409, 455–458.

5. *Швейцер, А. Д.* Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

6. *Якавенка, Н. В.* Чаму і як Максім Гарэцкі пераклаў раман Аляксандра Фадзеева «Разгром» / Н. В. Якавенка // Беларуская гістарычная літаратура : жанры, характары, праблемы (да 125-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага) : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, Цэнтр даслед. бел. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі ; Ін-т літаратуразн. імя Я. Купалы ; 22–23 сак. 2018 г. / уклад. А. А. Манкевіч ; навук. рэд. С. С. Лаўшук. – Мінск : Беларус. навука, 2018. – С.131–135.

7. *Krings, H. P.* Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht : Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern / H. P. Krings. – Tübingen : Narr, 1986. – XI, 570 S.